

A HALHATATLANSÁG ESZMÉJE A NÉPKÖLTÉSZETBEN

ABAFI LAJOSTÓL.

(Felolvastatott 1876 október 25-dikén.)

Az emberiség naiv gyermekkorából, a nemzetek ősi életéből származik az összes népköltészetek azon közös vonása, hogy a természet iránt oly benső szeretet, oly mély részvét nyilatkozik bennök mindenfelé. A természet kedvelése, az élet és költészet ez alapvonása azon általános szükségben rejlik: az emberi létet az egész természet közösségében felismerni.

A költészet soha sem szűnt meg az állati s növény-élettel foglalkozni, abba mintegy belemélyedni s a lelketlen teremtésbe értelmet, szellemet önteni, mindig vonatkozással az emberre, az emberi gondolkodásra, érzelmre. De különfélekép nyilatkozhatik az ember és természet közti vonatkozás, a mint a költészet a kettőnek ellentétes viszonyát fentartja vagy a köztük létező különbséget kiegyenlíti. Az előbbi esetben inkább csak reflexio útján észlelhető; míg az utóbbi esetben már a költészet vérében lévén a vonatkozás, az egész természet emberi öntudattal és érzellemmel látszik bírni, egyenjoguvá téve azt az emberrel, kinek örömében, bujában részvétteljesen, rokonszenvesen osztakozik. A népköltészetben azonban

találkozunk oly vonásokkal is, melyekben az öntudatos emberi lelki élet az öntudatlan természetre átvitetik és mintegy kiegészítését, folytatását leli.

A ki csak némi figyelemmel forgatott népköltészeti gyűjteményt, bizonyára észre vette azt, a magyar népdalokban is többször előforduló jellemző vonást, hogy a szeretők sirjából, kivált ha azok éltök hajnalában erőszakos halállal kimultak: liliumok, rózsák és egyéb virágok vagy fák növekednek. Ezen, a nép philosophiáját képletilleg előadó vonásokat kívánjuk a jelen összeállításban kimutatni.

Legelőbb hadd álljanak itt együtt azon példák, melyeket a magyar népköltészet nyújt, és a melyekre ez értelemben előbb rámutattak már: Greguss Ágost (A balladáról 61., 115. l.) és az értekező. (A magyar népdalról 21. l., Ungarische Volksdichtungen XXXV. l.)

Legegyszerűbb alakjában találkozunk e képlettel a »Dömötör János urfi« ezimű göcseji népballadában, melyet Kőváry Béla gyűjteményéből a »Figyelő« juliusi füzetében közöltünk; ebben a két szerelmes a nagy világba bujdos, és a vége az, hogy:

Mentek, mentek, még csak halálra váltak,
Mind a ketten egy kis sirban nyugodtak;
A kis sírnak begyöpösült oldalán,
Kivirágzott gyönyörű szép tulipán.

Bonyolultabb alakban lép fel a képlet az előbbivel rokon »Kádár Katá«-ban (Kríza, Vad rózsák, 3. l.); ez szintén két kedvesnek szerencsétlen sorsát adja elő, s azzal végződik, hogy:

Egyiköt temették ótár eleibe,
Másikot temették ótár háta mögi.

A kettőből kinőtt *két kápóna-virág*,
Az ótár tetején észszekapcsolóttak ;
Az annyok oda mönt, le is szakasztotta,
A kápóna-virág hézza így szólala :

»Átkozott légy, átkozott légy,
Édes anyám Gyulainé !
Éltömbe rossz vótál,
Most is meggyilkótál.«

Még ennél is teljesebb »Kádár Kata« terjedelmesebb változatának (Kriza, Vad rózsák, 5. l.) befejezése :

Egyikből nőtt *múszkáta szál*,
A másikból *rózsmarint szál* ;
Addig s addig nevekőttek,
Vizön főjül emékőttek,
Egymásba belé szerettek
S ott is észsze-öllekeztek.

Miklós annya mönt sétáni,
Meg taláta őkönt látni ;
Vizi bűvárt elhivatá,
Mind a kettőt kiásatá.
Az egyiknek csinátattak
Fehér márvánkő koporsót,
A másiknak csinátattak
Vörös márvánkő koporsót.
Az egyiköt étemették
Eleibe az ótárnak,
A másikot étemették
Háta mögi az ótárnak.

Az egyikből nevekődött
Fehér márván liliomszál,
 A másikkól nevekődött
Vörös márván liliomszál.
 Ott is addig neveköttek,
 A míg észsze-öléköztek.

Miklós annya hogy meglátá,
 Mind a kettőt leszakasztá,
 Talpa alá bétipodá
 S tövis bokorra rakatá.
 Ezt hogy látta Kádár Kata,
 Kopossóból főjajdula :
 »Éltünkbe üdözönk vótál,
 Békét hótunkba sem hattál.
 Kiér isten jót ne aggyon,
 Szeretetlen tássat aggyon !
 Kinyeretlenség talájon,
 Mégis sönki még ne szánnyon !«

Ehhez hasonló vége van »Landorvári Dorká«-nak,
 (Népköltési Gyűjtemény, I. 162. l.) ki szerelemből vétett,
 és kit gonosz anyja, kisedével együtt, megölet; a későn
 érkező szerető pedig önmagát öli meg; hármok sirjából

Három szál rozmaring
 Nyílt ki a fejében.
 Oda ment az anyja,
 Hogy majd leszakajtja :
 »Menj innen, menj innen,
 Te átkozott anya !
 Nem egyet ölettél :
 Hármat veszejtettél !«

Ismét az igazi sirvirággal, a liliummal, találkozunk
 »Szép Lília« című balladánkban (közölte Kriza a »Fő-

városi Lapok« 1864. folyamában). Itt a »pogány király« veszi át a gonosz anya szerepét, és megöli leányát, ennek szeretője pedig leveti magát a várfokról és szörnyet hal. Ezeket is (mint »Kádár Katá«-ban) fehér és vörös márvány koporsóban temetik az oltár eleibe s a mögé:

Az egyiken nevelkedék
Fehér márvány liliomszál ;
 A másikon nevelkedék
Vörös márvány liliomszál ;
 Addig addig nevelkedtek,
 A míg összekapcsolódtak.
 Oda sétál pogány király,
 Le akará szakasztani
 Megszólalék a leánya :
 »Atyám, atyám, édes atyám,
 Éltünkbe' sem hagytál békét,
 Bár holtunkba' hagynál békét.«

Székely Sándornak még kéziratban levő gyűjteményében található egy ballada (»Péterpáli Mihály«), melynek vége ide vág ; a szerelmesek meghaltak :

Fölibök kihajtott két tüzes liliom,
 Addig-addig nevedtek,
 A míg összeölekeztek.

Egy-egy liliomszál nő ki a szerelmesek sírjából egy csángó balladában is, melyet Rokonföldi közölt a »Magyar Nyelvőr« 1876. 47. lapján.

Ezektől eltérő befejezésű a »Kis Julia.« (Népköltési Gyűjtemény I. 183. l. és Bartalus, Magyar Népdalok II. 6. és 7. l.) Kis Juliát a Dunán át meglátogatja

esténkint a király urfi, de egy éjjel a vízbe ful és e miatt a leány szörnyet hal. Fehér és vörös márvány koporsóban eltemetik őket is, de egymás mellé, a virágos kertbe:

Az egyikre palántáltak
Fehér csíkos tulipántot,
 A másikra palántáltak
Tiszta vörös tulipántot.
 A szerelmeseknek lelke
 Élő tulipánttá leve,
 S addig s addig nevelkedtek,
 A míg összeölelkeztek.

Itt tehát kivételkép nem magától növekednek a virágok, hanem oda ültették.

Mind e változatok mellé bőven állíthatunk külföldi analógiákat, parallelákat. Felhasználtuk e tekintetben mások kutatásait is, nevezetesen Koberstein jeles értekezését (Weimarisches Jahrbuch I. 78. l.), a melynek jelen összeállításban nagy hasznát vettük.

Első legyen a német »der Graf und die Magd.« (Umland, Volkslieder I. 220. l.) A grófelesábitott egy leányt és elvesztett becsületeért kárpótlást ajánl; ezt visszautasítva haza megy a leány anyjához és azonnal lefekszik. A gróf azt álmodva, hogy kedvese gyermekágyban halt meg, oda siet, de már halva találja s bujában szíven szúrja magát. *Sirjokon három negyed év múlva három lilium növekedett.* Tehát nem csak tárgyban, hanem kivitelben is teljesen hasonmása a föntérintett »Landorvári Dorká«-nak.

E német ballada más változataiban a közös siron három szekfű növekszik (Nicolai, Almanach, I. 43. l.);

ismét másban, hol csak a leányt teszik szentelt földre, az ifjút pedig az akasztófa alá: két vagy csak egy lilium emelkedik a sírból, és levelére fel van írva, hogy az égben egyesültek. (Des Knaben Wunderhorn, I. 53. l.) Mindenképen létesül az egyesülés.

Az ehhez rokon »Az ur és a leány« című vend ballada (Haupt und Schmalzer, Volkslieder der Wenden, I. 159. l.) vége az, hogy az ur azt mondja: temessék el együtt, ő fölébe tegyék kardját, a leány fölébe pedig *rutát*; ez növekszik, és levelén az áll, hogy mind a ketten az égben vannak.

Ellenben a rokon »Freudenburg herczeg és Adelin kisasszony« című svéd népdal azzal végződik, hogy a szeretők sírján hársfa emelkedik és ítélet napig ott áll; a hárs a templomnál is magasabbra nő s egyik levele a másikat ringatja karjában. (Hoffmann, Schlesische Volkslieder, 11. l.) és Wolff, Hausschatz der Volkspoesie, 265. l.)

A virágon levő írás még azon népdalban is előfordul, melyben a grófi leány férjhez ment nővérénél hét évig szolgál ismeretlenül, azután betegeskedik s végre meghal, halála előtt megismertetvén magát: És miután meghalt, sírján *három lilium* nőtt, és a középsőn az volt írva: istennél van a leány. (Erk und Irmer, Deutsche Volkslieder, II. 68. l.)

Fenyegetőbb a sírvirág felírása az ó-svéd balladában. (Warrens, Schwedische Volkslieder 137. l.) A szeretők sírján hársfa emelkedik: zöld a levele, halvány a virága, s a halvány virágokon ez írás látható: ítélet napján fe-

leljen atyám értem! A zsarnok apa ugyanis máshoz akarta adni leányát mint a kit szeretett.

A leveleken levő írás helyét némelykor pótolja a növény fohászkodása vagy felsóhajtása: az utóbbit magyar népballadáinknál észleltük; az előbbit feltaláljuk »A vándornő« című portugál románczban (Geibel und Schack, Romanzero der Spanier und Portugiesen); ez azzal végződik, hogy a vár urnője a két szerető tetemét tengerparti két mély árokba temetteti, és a lovag sirján *komor fenyőerdő*, a leány sirján *szomoru nád erdő* növekszik; az úrnő levágatja ezeket, de mindannyiszor újra kihajtanak és éigig emelkednek, és éjjel halatsszik a nád fohászkodása.

Egészen hasonló ehhez az új-görög »Szerelem a sírban.« Itt az ifjun *cziprusfa*, a leány felett *nád* nő; az a Boreas bömbölése, ez pedig a Zefir fuvalma alatt lehajlik s megcsókolja a cziprusfát.

Sajátságos vonást mutat fel a »Graf Friedrich« című német népballada. (Hoffmann, Schlesische Volkslieder, 35. l.) Friedrich jegyeséért megy és ut közben véletlenül kisíklík kardja és megsebesíti a leányt; a gróf anyja azzal fogadja, hogy mért hoz oly sápadt menyet? Harmad napra eljön a leány atyja s leánya haláláról értesülvén, azonnal megöli a grófot; ezt a mezőn, jegyesét pedig a templomban temetik el; a leány sirjából *három liliom* növekedik ezen arany írással: ássátok ki vőlegényemet és hozzátok ide hozzám! — A vége más változat szerint így hangzik: A vőlegény sirján *egy tövön két liliom* nőtt; az egyikre az volt írva: isten

előtt vagyunk! a másikon: Együtt kell feküdnünk! Ki kellett az ifjut ásni s jegyeséhez a templomba vinni.

Még csodálatosabb e ballada más változatának (Uhland i. h. 277. l.) vége. Itt is megöli a grófot apósa, de azután így fejlődik: Lóhoz kötik és a mocsárban meghurczolva, oda temetik; de harmad napra *három lilium* növekszik sirjából, és azokra rá volt írva, hogy: Istennél van. Egy égi szózatra kiveszik sirjából és jegyeséhez temetik. Egész teste megújul, és végre az a csoda történt, hogy kedvesét átkarolta, sőt meg is szólalt, ártatlanságát erősítvén.

Egy német vadászdalban (Uhland i. h. I. 240. l.) megöl a vadász egy leányt, kinek sirján *három lilium* nő, melyeket arra menő lovag le akar szakítani: Ah, lovas, hagyd meg a lilumokat, egy fiatal vadásznak vannak szánva!« Más változatok szerint a siron *rózsa* vagy *szegfű* nőtt.

Más, Heine átdolgozása által igen ismeretessé vált német népdal, mely két szeretőnek idegen országba vándorlását tárgyalja, a hol elvesztek, elpusztultak; így végzi:

Auf ihrem Grabe *Blaublümlein* blühen,
Umschlingen sich treu wie sie im Grab,
Der Reif sie nicht welket noch dörret.

Tehát a dér sem bántja a szent virágokat!

A román »Az anyós« cz. balladában (Marienescu, Poesia populara, 21. l.) a visszatérő férj éhen halva találja hű nejét a disznóólban; a szerencsétlennek sirjából három éj mulva *hársfa* kel ki, s ha zord esős idő van,

azt kiáltja: Anyósom megölt! A gonosz anyóst a mennyei boszú utol éri: megöli az isten nyila.

Hogy mily csodás hatásuak a szeretők sirján emelkedő növények, annak világos példáját adja egy *albán* dal. (Rada e Coronei, Rapsodie d'un poema albanese 45. l.) Itt az ifju sirján *cziprus*, a leányén fehér *venyige* fakad; az utóbbi amaszt átkarolja, s ha a szőlőből beteg eszik, meggyógyul, és ha sebesültek a cziprus leveleit rakják sebekre, ezek behegednek.

Mind az eddig említett dalok vége egy és ugyanazon alapeszmét tartalmazza, t. i. a szeretők lelki életének síron túli folytatását egy vagy több virág képében, de azon különbséggel, hogy az egyikben egyszerűen a síron növekedő virág emlittetik, másokban pedig a virágon irás látszik, mely arra mutat, hogy a virág és a halott közt titokszerű lelki összefüggés létezik. Ezen összefüggést fölismerjük azon német dalban is (Hoffmann, 64. l.), melyben a meggyilkolt mánka sirján *dupla* (fehér és vörös) *lilium* nő; ezt mindenki nézheti, a nélkül hogy változnék, de midőn a gyilkos megnézi, az fehér és pirossá válik és vérezni kezd. — E szellemi összefüggést a »Lilien« című német balladában (Uhland, I. 207. l.) is észlelhetjük: A mezőn nyargal egy lovag, fegyvernökével, ki urnőjébe szerelmes; beszédei felébresztik a lovagban a féltést; összeczivakodnak, megverekszenek; a lovag halálhírével tér vissza a fegyvernök, és megnyeri az özvegy kegyét. Midőn később együtt nyargaltak azon a mezőn és a gyilkosság helyére értek, *három liliumot* láttak rajta, melyek előttük meghajolnak. Ez felkölti a nő gyanuját, leveszi szeretője sisakját, és arcza sebhelyei-

ből látja, hogy férjét az ölte meg. Erre zárdába megy, hogy az ifju lelkéért imádkozzék. Itt a virágra van ruházva, mit különben régi dalok és mondák a meggyilkoltak tetemének tulajdonítanak, hogy az t. i. újra vérzésnek ered, ha a gyilkos megérinti vagy hozzá csak közelít. (Grimm, Deutsche Rechtsalterthümer, 930. l.)

De a költészet nem állapodott meg abban, hogy a sírban egyesült szerelmesek létét azon emelkedő s egymás mellett növekedő virágok képében tovább fonja, s az írásos kehely vagy levél által a halottak kívánságát, kérését vagy kielégítését kijelentse; hanem folytatja azt a boldog egyesülést és ölelkezést, melyet a szerelmesek az életben éltek, halálukban is, a sírjokból növekedő növények egybefonódása, összeölelkezése által. Már a fentebb érintett svéd dalban láttuk azt a mesés fordulatot, hogy a két hárs a templomnál magasabbra nőtt, és leveleik egymást megölelik.

Jobban fejezi ki e vonást a vend népdal. (Haupt und Schmalder, II. 49. l.) »Temessetek el kettőnket a hárs alá s ültessetek rá két *venyigét*.« A venyigék növekedtek és sok szőlőt hoztak; egymásba fonva, úgy szerették egymást. De itt előbb plántálni kell a szőlővesszőt.

Eltérőleg, de sokkal szebben adja ezt elő a szerb dal; (Bajza József munkái, 1851. I. 203. l., és Talvj, Volkslieder der Serben, II. 85. l.) A szülék ellenzik a szerelmet, mind a ketten meghalnak:

Egymás mellé vannak eltemetve,
A hideg föld fogta őket egybe.
Hónap mult el, s ím az ifju sírján
Zöldelő sugár *jegenyfa* nőtt ki,

Egy *piruló rózsza* a kedves leányén.
A rózsza körülfoná a szép jegenyefát
Mint bokrétát a selyem fonálszál.

Képletünk egy szép példányával találkozunk a »Kádár Katá«-val rokon »Gyűrű és kezkenő« cz. román balladában. (Alexandri, Ballade, I. 20. l. 7. szám, és Moldován G., Román népdalok és balladák, 64. l.) Ebben a király, ki okozója a szerelmesek halálának, az ifjút az oltárba, a nőt a sekrestyébe temetteti.

S tudod mi lett az ifjúból?
Zöld levelű fenyő fája
A templomra hajolt ága;
Futóvirág lett a nőből,
Mely kikelt a kemény kőből;
Reggel kelt ki és már estve
Össze vala ölelkezve
Templomtetőn a fenyővel.
Oh ég! dörögj, s sujtsad agyon,
Kiben olyan rossz szív vagyon,
Hogy megront egy hű szerelmet,
Pusztává tesz két életet.

Igen hasonló ehhez egy másik, »Zsigmond király« című román népballada, melyre dr. Marienescu Athanáz, a román népköltészet legalaposabb ismerője, sziveskedett bennünket figyelmeztetni. (Számos jegyzetekkel közölte Vulcanu József szerkesztette »Familia«, 1873. foly. 298. l.) Ennek vége az, hogy a királyfit az oltár előtt, a szegény leányt a templom eresze alatt temetteti el a zsarnok anyja. A királyfiból szép terebélyes *fenyőfa* nőtt, a leányból pedig repkény *borostyán-inda*, mely az ab-

lakon benőve, a fenyőfát körülfonta s ágaival összeölelkezett. A ki ezt látta, mind azt mondta: Verje meg az isten, ki egy ifju és egy leány között elrontja a szerelmet!

Leggazdagabban és legkülönbözőbben fejlődött az eszme Tristan és Isolde ó-kelt monda különféle feldolgozásaiban. E szerelmesek története kedvencztárgya volt a középkori román és germán elbeszélő költészetnek. Leghíresebb a Gottfried von Strassburg regénye; azonban már előtte — ki azt 1200 körül írta — más is, Eilhart von Oberge, tárgyalta a mondát német nyelven; még előbb dolgozták fel Franciaországban, ó-breton népdalok alapján. Mindegyiknek vége hasonlít a »Kádár Katá«-éhoz. Tristan a cornwallisi király, Marke unokaöcsese, ennek számára megkérte a szőke Isolde kezét. Ez neki halálos ellensége, mert nagybátyját párbajban megölte, de megbékül vele s kezét oda igéri. Elutazásuk előtt Isolde anyja, annak unokahugára, Braugänéra, varázsitalt biz, a melyet Marke s Isolde lakodalmán ezek italába vegyítsen: az a tulajdonsága van, hogy a kik belőle isznak, szünhetetlen s mindig növekvő szerelemmel viseltetnek egymás iránt. Utazásuk alatt, tengeren, egykor Tristán maga s Isolde számára hűsítő italt keresvén — Braugäne távollétében — a varázssitalra akad, és azt ketten kiiszszák. A csoda ital hatása azonnal mutatkozik, és a kísértő későn veszi észre azt a változást, mely a kettő viszonyában esett. Braugäne nem is igyekszik szerelmeket megakadályozni, mert tudja, hogy a varázs hatalma ellen ember nem tehet; mindazonáltal nem lehet elkerülni Marke s Isolde egybekelését; ez te-

hát végbe megy, a nélkül hogy Marke csak gyantáná is, hogy mily viszonyban él Isoldehoz Tristan. Eleintén gyakran találkoznak, mivel Marke — távol minden gyanutól — azt nem gátolja; de később mind inkább kiderül viszonyuk, és már csak titokban találkozhatnak. Végre teljesen elszakadnak egymástól. Tristan idegen országba megy és itt más Isoldet vesz nőül, mert becsülete úgy parancsolja. Egy alkalommal nehéz sebet kapván, tudja, hogy meg kell halnia, ha gyógytudó kedvese nem segít rajta. Isoldeért tehát hajóst küld azon utasítással hogy, ha Isoldeval jön, fehér vitorlát, ha nélküle, feketét tűzzön ki a hajóra. A várakozó s a halállal küzdő Tristannak azt a hirt hozzák, hogy hajó közelit; a vitorlaszínét kérdi, s vigyázatlanságból azt mondják hogy fekete: Tristan erre rögtön meghal. Azalatt Isolde csakugyan megérkezett, hogy kedvesét megmentse. Midőn látja, hogy későn érkezett, megszakad az ő szive is. A két hullát Angolországba viszik és Marke egymás mellé temetteti.

Eilhart elbeszélése szerint azzal végződik a szerelmesek története, hogy Marke király a Tristán sirjára *venyigét*, Isoldeéra pedig *rózsát* plántáltat, a melyek úgy egymásba fonódtak, hogy semiképen sem lehetett széjjel választani, lévén ez a varázssital ereje s hatása. (Büsching und Hagen, Buch der Liebe, I. 141. l.) — Gottfried von Strassburg be nem fejezhette regényét, de föltehető, hogy azon két költő, kik azt, mindegyik önállón, befejezték (név szerint Ulrich von Thürheim és Heinrich von Freiberg) ugyanazon forrásból merítették mint ő. Mind-

egyikök szerint ugyancsak Marke plántáltatta a sirokra a venyigét és a rózsabokrot, melyek azonnal a szerelmek szívében gyökeret vertek, a hol a hevítő ital még a holtakban is működött és hatalmát érvényesítette: mert a bokrok összehajoltak a két sir fölött és egybefonódtak, egymásba forrtak. (Gottfried von Strassburg Werke, herausg. v. Hagen, II. 97. l.)

Az ezeknél régibb francia regény (Roquefort, De l'état de la poésie française, 153. l.) ellenben azt beszéli, hogy az egymás mellett levő két koporsóból (plántálás nélkül) *repkény inda* növekedett, melyek egymásba fonódtak és lombjukkal elfődték a sirokat. Más értesítés szerint (Hagen, Minnesinger, IV. 605. l.) csak Tristan sirjából növekedett *venyige*, mely Isolde koporsóját újra s újra körülfonta, bármennyiszer is levágatta Marke.

Ezektől eltérőleg végződik a tárgy skandináv változata. Ugyanis ama második Isolde, Tristan neje, a két szeretőt, hogy legalább halálukban el legyenek választva, egy templom két oldalán temetteti el, mire az egyik sirből *cserfa*, a másikkól *hársfa* növekszik oly magasra, hogy ágaik a templom felett összeölelkeznek. (Hagen, Minnesinger, IV. 605. l.) — Egy norvég dalban Tristanról, *a két fa a templom tetején keresztül beszélget*. (Hagen, u. o. és Dietrich, Altnordisches Lesebuch, 195. l.) Ennek izlandi változatában a két sirből *két hársfa* nőtt s a templom teteje fölött összeölelkezett. (Willatzen, Alt-isländische Volksballaden, 113. l.)

E befejezés élénken emlékeztet egyfelől »Kádár Kata« végére, másfelől a »William and Margareth« című skót balladáéra (Herder, Stimmen 214. l.): Szép

Margit hű szerelemből, William kesergéstől halt meg; amazt a templom kara előtt, emezt mögéje temették; ennek *hársfa*, annak *rózsa* nőtt melléből; ezek egyre növekednek, egész a templom tetejéig, ott összefüződtek, úgy hogy mindenki csodálkozott.

Ennek egy változata (Fontane, Balladen, 132. l.) abban tér el, hogy mind a kettőt a templom karában temetik el; William sirján *galagonya*, Margitén pedig *rózsa bokor* nő; a tetőig emelkednek, és ott kezet nyujtanak egymásnak. »Nem nézte senki hogy ne könyezett volna.« Az egyházfi levágja s tűzbe dobja, de ismét növekednek: hű szerelem egyesül.

Ehhez igen hasonlít a szintén skót »Róbert gróf« (Child, English and scottish ballads, III. 22. l., Warrens, Schottische Volkslieder, 160. l.) befejezése, csak hogy itt a templomban, de elválasztva temetik el, és az egyik sirján *nyirfa*, a másikén *galagonya* növekszik, a melyek összeölelkeznek, hogy az egész világ meglássa: két szerető volt.

Hasonló a »Douglasok romlása« (Child, Ballads, II. 114. l., Aytoun, Ballads, II. 252. l., Warrens, Schottische Volkslieder, 106. l., Fontane, Balladen, 121. l.) skót ballada vége. Itt is *rózsa* s *galagonya* nő a sirokon; a templom fedeléig emelkednek mintha egymáshoz közel szeretnének lenni, s a ki csak látta, azt mondta hogy: két szerető volt. Végre jön a fekete Douglas, kitépi a két bokrot és a tengerbe dobja.

»Bendik és Ardilja« cz. norvég ballada (Landstad, 530. l.) három versszakban elmondja, hogy az ifjat a templom déli, a leányt pedig éjszaki oldalára

temették; sirjokból *két szép lilium* növekedik föl a templom fedeléig, a király boszuságára, és ott fent ölelkeznek.

Hasonlóan fejezi ki az eszmét a svéd »Hilla lilla« cz. ballada. Itt *hársfák* nőnek a siron, és a templom fedelén keresztül megöleli egyik levelük a másikat. Ide tartozik a svéd »Kis Róza.« (Wolff, Hausschatz, 263. l.) A király udvarában belészeret a herczeg a kis Rózába s el akarja venni, de a király meggátolja ezt, és a herczeget idegen országba küldi, Rózát pedig máshoz akarja adni; erről a herczeg értesülván, visszatér. Ablakából megpillantja Róza a hajó lobogóját és sietve siet a tenger partjához. Panaszolkodva s keseregve ülnek itt együtt, egyszerre csak megholtak mindketten. A király, daczból, nem temetteti egy sirba. Két sirjokból *két lilium* nőtt, szájak egy-egy rózsa volt, és ezek szépen növekedtek. »És ha hittem volna, hogy szerelmök oly igaz, nem gátoztam volna piros aranyért.«

Eddig felhozott példáinkból azt lehetne következtetni, hogy a költészet csak szerelmi tragédiákban jelképezi a holtak lelki életét, virágok és egyéb növények alakjában. És csakugyan, többnyire véres befejezésű balladákban találkozunk vele.

Magyarázata közel fekszik. Mindenki nézve a szerelem heve fakasztja az élet virágos tavaszát, és semmi nem rendit meg úgy, semmi annyi mély bánattal el nem tölt mint ha a halál hideg keze váratlanul itt lefosztja a leveleket és virágokat. A kedély el nem bírja azt a gondolatot, hogy két fiatal lény, kiknek élete s léte egyik a másikban csak imént feltalálta kiegészítését:

egyszerre szétszakítva, vagy mind a ketten együtt az élettől megfosztva lehessenek. A képzelmet hívja fel, hogy a halálból új életet teremtsen, mely az előbbinek folytatása legyen, melyre a kedély érzékileg támaszkodhassék, melyben szemmel láthassa maradandó teljesülését annak, mit a sors ridegen elválasztott, fejlődésében meggátolt.

Mindazonáltal előfordul az eszme, mely az idézett költeményeken átvonul, egyebüktől is, nem csak szerelmi történetekben. Bizonyosságul szolgálhatna erre már az eleinte említett dal a grófi leányról, ki nővérénél ismeretlenül szolgál, ha fel nem tehetnők, hogy tökéletlenül jegyeztetett fel, és egy fő vonás kimaradt belőle, t. i. az, hogy a fiatalabb leány azért vonul nővére után, mivel szerelmes annak férjébe, s azért betegeskedik és hal meg, mert titkos bánata megtöri szívét. Színtugy vissza lehetne utasítani tanuságát egy régi német egyházi éneknek Schmolck Benjámintól (Hoffmann, Spenden zur deutschen Literaturgeschichte, II. 89. l.) azon versszaka miatt, melyben a sirból felkiált egy gyermek: »Az utolsó tavaszi nap fogja mutatni leveleimet; akkor teljes fényben fogok állni a mennyei kertben; a midőn síromból *egy virág* fog növekedni, mely előtt maga a rózsa sápadtan és szégyenpirban fog állni;« valamint azon szavak, melyeket a roncevauxi csatáról szóló ó-francia költeményben (Monin, Dissertation sur le roman de Roncevaux, 25. l.) Roland intéz megmaradt kevés vitézeihez, midőn a tulnyomó erejű szaraczénok ellen való harcra tüzeli:

Barons français, pentez de Deu servir,
 Toutes nos ames metra en paradis;
 En *saintes flors* nous fera touz florir!

mert mind e két helyet a lélek mennyei ujjászületésére
 célzó jelképezésének lehetne magyarázni.

Azonban egészen másképen áll ez ugyanazon
 ó-francia költemény egy más helyére nézve. Ugyanis
 Károly császár, ki Roland és hivei megmentésére későn
 érkezett, halálukat a szaraczenok tökéletes megverésével
 boszulta meg. A csata után elesett hőseinek az utolsó
 tiszteletet akarja megadni s őket fényesen eltemetni;
 de hogyan lehessen a holtak sokaságából kiválasztani a
 keresztyének tetemeit? Azt parancsolja hadának, hogy
 ezért imádkozzanak istenhez, és más nap reggelre az el-
 lenségek hullái mind vad, virágtalan *tüskebokrokká*
 változtak. (Monin, 52. l.) Ugyan e tárgy régebb német
 feldolgozásában Konrádtól, oroszán Henrik császár ud-
 vari papjától, hiányzik ugyan e vonás, de megvan an-
 nak újabbkori, Strickertől származó, XIII századbeli
 előadásában. Ez még körülményesebben tárgyalja épen
 a befejezést: Miután a hadsereg az egész éjet imában
 töltötte volna, reggel csodát láttak, melylyel isten ma-
 gát és hiveit dicsőítette. A keresztyének a pogányoktól
 külön elválasztva feküdtek, de azon különbséggel, hogy
 minden pogány testén keresztül *galagonya* nőtt, mely
 azt a földhez szegezte; minden keresztyénnek pedig fej-
 től *szép fehér virág állott* (Stricker, Karl, 118. l.) —
 Újabb bizonyíték: a sirvers, melyet a híres Rabelaisra
 írt a francia költő Ronsard, vonatkozik azon mondára,

mely szerint Sz. Domokos sirjából *venyige* növekedett, mely kitünő bort termett.

Még nyomatékosabb egy XIII századbéli legenda-szerű német költemény (Mailáth, Altdeutsche Gedichte, 48. l., Hagen, Gesammtabenteuer, III. 587. l.), mely azt tárgyalja, hogy egy lovag, öreg napjaira zárdába ment. Latinul nem tudott már megtanulni, csak azt a két szót: Ave Maria; ezeket azonban mindenütt ismételte, a hol járt-kelt. Midőn meghalt, sirjából *liliom* nőtt, melynek minden levelére arany betűkkel az volt írva: Ave Maria. Megvizsgálták a dolgot, és úgy találák, hogy a virág a halott szájában gyökeredzett.

Ezzel csodálatosan megegyez egy breton monda (Keller und Seckendorf, Volkslieder aus der Bretagne, 242. l.) mely szerint a XVI század elején egy szegény ember 40 évig élt az erdőben egy forrás mellett, és csak koldulás végett jött onnan elé s egyebet nem tudott mondani mint: »Adjatok kenyeret« és »Ave Maria.« Halála után a forrás mellé temették, és sirjából *gyönyörű illatos liliom* kelt, melynek levelein arany betűkkel az volt írva, hogy: Ave Maria.

Ide vág egy német népmese is (Sommer, Sagen, Märchen und Gebräuche, 92. l.), a mely azt beszéli, hogy egy pásztor egy vizi tündérrel két évig élt a mansfeldi tóban, és midőn egyszer rokonai látogatására ment, nem akart többé visszatérni a tóba; mivel azonban, tündér szokás (Nixenbrauch) szerint, az ő s a hableány fiát ily esetben meg kell osztani, a pásztor annak alsó felét kapja, a hableány pedig felső részét, és ezt a tóba dobván, abból azonnal halacska válik. A

pásztor a gyermek másik felét a partban elássa s helyén egy *lilium* kel, mely a vízhez aláhajlik, és gyakran uszkál arra fel s alá a halacska.

Felhozható itt a »Testvérek sirja« szerb népdal (Wolff, Hausschatz, 325. l.) vége: Külön sirban nyugszik két fivér és sirjaik között *szőlőtő* növekszik. Végül pedig az olasz »Szép Margit,« kinek hűtelenség miatt fejét veszi férje; szobájában, oda hová feje hullt, *gyöngyszin virág, a margita virág* nő, mert szerelemért halt meg. (Müller und Wolf, Egeria 44. l., Kopisch, Agrumi, 231. l., Heyse, Italienisches Liederbuch, 127. l.)

Képletünket különféle korszakokban, különféle nemzeteknél és szerzőknél újra és újra megtaláltuk. A népnél úgy láttuk azt mint a középkor dalnokainál és vallásos költőinél, sőt még az újabb kor egy német exclusiv műköltőjénél, Matthiissonnál is rá akadunk. Ez egyik elhiresült költeményében ezt mondja:

Einst, o Wunder! entblüht auf meinem Grabe
Eine *Blume*, der Asche meines Herzens;
Deutlich schimmert auf jedem Purpurblättchen:
Adelaide.

De már az ó-korban és Európa határain túl is találkozzunk e költői képpel.

A hellen mythosz szerint a haldokló Aias véréből *virág* növekedett, melynek kelyhei e szót: *aiai* mutatták; ezt az ó-kor a hős nevére vélte magyarázhatni. (Osann, Über Sophocles Aias, 66. l.) — Arról is értesít, hogy azon forrás partján, melybe a szép Narcissos belehalt, egy *virág* nőtt, mely ezentúl az ő nevét vi-

selte. — És Protesilaosról, ki első ugrott ki a hajóból a trójai partra s ez okból első is volt, ki trójai kéztől elvérzett, az a hagyomány volt, hogy sírján *fák* növekedtek, a melyek mindannyiszor kiszáradtak, mihelyt annyira emelkedtek, hogy Iliumba láthattak, azután újra megeredtek. (Haupt und Hoffmann, Altdeutsche Blätter, I. 187. l.)

Igy keletkeztek továbbá Adonis véréből *rózsák* vagy *anemonák* (Ovid, Metamorph., X, 731., Bion epitaph. Andon., 66.); Dionysoséból a *gránát almafa* (Clemens Alex. Protrept., VIII. §. 19.); egy meggyilkolt kabiréből a *zeller* (Clemens i. h.) — Kevésbé tartozik ide azon monda, mely szerint a földre lecsorgott véréből az isteneknek lett a *szőlő*. (Dionys., XII, 292.) De annál szorosabb kapcsolatban van tárgyunkkal az, hogy a thebai ellenséges fivérek sírjára az *eumenidák egy gránátfa galyat* ültetnek, a mely növekedett, és a mely, ha ágát vagy levelét letörték, vérzésnek eredt (Philostratus, Gemälde, II, 29.); valamint a Polydorus sírján levő *fák is véreznek*, midőn Aeneas ki akarja vágni. (Virgis Aeneis, III, 22.) — Nevezetes azon monda, mely Amykos, a bebrykek királyának, amaz erős rigolyás öklözőnek, kit Polydeukes megölt, sírjához van kötve. Azon ugyanis egy nagy *babérfa* állott; a ki annak egy ágát letörte, önkénytelen villongásra, káromkodásra hajlott. (Scholion zu Apollonius Rh., II. 159.) Plínus szerint (Hist. nat., XV. 44.) »bolond« fának nevezték ezt, és ha valamit letéptek róla s hajóra hozták, azonnal villongás keletkezett, a míg azt a galyat a tengerbe nem dobták. Más elbeszélés szerint (Ptolemaeus Hephaest., 187, 23.)

a siron *rózsababér*, vagy *oleander* nőtt, és a ki abból evett, az öklözésre hajlandóságot és tehetséget kapott. Különösen kitűnik ebből az arra való törekedés, a siron levő növény és az alatta fekvő jelleme között lehető köz-
zel összefüggést létre hozni.

A phrygiai monda is nyújt némi adatokat. Agdistis véréből, vagy a hatalmas istenanya véréből lesz a *mandolafa*. (Movers, Phönizier, I. 578.) Attis pedig ön-
maga ehen fordítá kését egy *fenyőfa* alatt, melybe szel-
leme átszáll, míg véréből *ibolyák* keletkeznek, melyek a
fenyőt mint koszorú körülveszik. (Preller, Griechische
Mythologie, I. 407. l.)

Egy perzsa költemény ezt tárgyalja: Ferhad sze-
relmes a szép armeniai király lányba, Sirinbe, Khoz-
roesz perzsa király nejébe; ennek kedvéért képfaragóvá
lett, de megőrül, és midőn kedvese haláláról értesül, bal-
tájával megöli magát; ennek nyele gyökeret ver szívében
és mint első *gránát-almafa* nő s virul.

Más hagyomány szerint, mely az afghanok, az
ó-perzsák maradékai közt él, Ádám, törzsének legszebb és
legbátrabb ifja, szereti a szép Durkhanit. Nemzetségeik
ellenségeskedése elválasztja őket, Durkháni kényszerül
máshoz nőül menni, kertjében két virágot tenyészt, me-
lyeket a maga s kedvese neveivel ruház fel; egykor
látja kedvese virágát hervadni, s szerelemföltő férje, ki
azt viadalban megsebezte, véres karddal jön az ő halála
hírével. Durkháni szörnyet hal, és a mint ezt Ádám meg-
tudja, az ő nevével adja ki lelkét. Távol egymáshoz teme-
tik el őket, de mégis egyesülnek; fölöttük *két fa* növek-
szik, s ezek ágai úgy ölelkeznek össze mint a magyar

balladákban a két kápolna virág és márvány lilium.
(Hagen, Minnesinger, IV. 365. l.)

Ez eszmekörhöz tartozik azon malaj dal is, melyet Kertbeny (Gedichte aus fremden Sprachen, 55. l.) egy hit-térítő jegyzése szerint közölt. Férjéről azt mondja ebben egy nő: »Ha meghal, *madárrá* válik; én mint *galyacska* ülésül szolgállok neki.«

És mind e számos példából mit következtethetünk? Azt, hogy egy képzelet, egy eszme, a mely oly mély gyök-keret vert a mondában és költészetben, a mely oly különféle időkben és egymástól oly távol helyeken felmerül, a mely nemzetiség, rang, műveltség és környezet által annyira különböző költőknél eléfordul, de mindenütt a népi eredetre mutat: hogy egy ily eszme nem lehet a nevezett népek egyikének kizárólagos tulajdona, melyet a többi népek bármiféle közvetítés által csak átvettek volna. Hogy az eszmét vajon minden nép külön, önere-jéből teremté, vagy hogy az oly meseszerű őskorban ke-letkezett, midőn az árja s ugor nyelvek még egy böl-csőben feküdtek? erre nézve csak nézetet, de határozott választ nem lehet adni.

Hogy az eszme ősrégi s hogy a mythoszi hitből ko-rán átvitte a képzelem a költészetbe, a melyben mai na-pig fenmaradt, az már a felhozott példák után igen va-lószínű; de e valószínűség majdnem bizonyossággá foko-zódik, ha szemügyre vesszük azon ide vágó hagyományo-kat, melyekről eddig hallgattunk.

Már a magyar balladák közt »Kis Juliá«-ban for-dul elé annak említése, hogy:

*A szerelmeseknek lelke:
Élő tulipántá leve.*

Hasonlóul nyilatkozik egy litván népdal. (Sommer, Berlin. Jahrb., 1844. 479. l.) Egy leány rózsát szed az ifju sirjáról, és azt anyjának hozva, ez azt mondja: »Hisz ez nem a rózsza, ez az ifju lelke, kinek megtört szemefénye, szerelemnek keservében.«

De a rózsza itt is, mint a fentebbi példákban a virágok, fák és bokrok, kinő a sirból. Másképp van ez néhány egyéb hagyománnyal, melyekben megvan a virág, melybe átmenendő a lélek, mielőtt a testtől elválik. Más litván dalban *kifakad a rózsabimbó* a nővér kezében, kinek fivére a távolban meghal; és egy német mondában kifakadnak a rózszaápoló halálakor azon *rózsák* is, a melyeket ápoltt, de virágzásukat meg nem élhette. (Sommer i. h.)

Ezekhez hasonlólt tartott fenn a gyermek-legenda: egy gyermek haza viszi a rózsza bimbót, melyet neki az erdőben angyal ajándékozott; midőn a *rózsza felvirágzik*, meghal a gyermek. (Grimm, Mythologie, 786. l.)

Legnevezetesebb e tekintetben azonban két helye dr. Faust élettörténetének, melyben — Sommer E. alapos kimutatása szerint (Allgemeine Encyclopaedie Sect. I. Th. 42. 93. l.) — számos mythoszi vonása maradt fenn az ó-germán pogány hitnek. Az egyik arról értesít, hogy: mielőtt varázsló egy embernek le akarja vágni a fejét, hogy azután ismét feltegye: egy kéznél levő, vízzel telt edényben lilíom vagy rózsza növekszik, mely *az élet gyökerének* neveztetik; és a mely eltűnik, mihelyt a fej ismét helyén van: ha azonban a virág legcsekélyebb sérülést szenved, akkor a lefejezettet nem lehet újra életre

hozni. A másik hely szerint maga dr. Faust, kit valaki a fejbétel varázslatának szerencsés végrehajtásában gátolt, *lilomot* növeszt az asztalból, melynek tetejét levágván, halva esik le a padról az, ki az imént zavarta bűvészetét. (Scheible, Das Kloster, II. 1042. 1.)

E mondák alapja nyilván azon hit, hogy a lélek, mely testét elhagyja, egy már meglevő virágba vagy bimbóba megy át, mintegy újabb testbe, mely fenmaradásához szükséges. Megsérülván a virág, elröppen a lélek, és a varázsló elveszti fölötte hatalmát. Az előbbi elbeszélésben ezért marad halva a lefejezett, és az utóbbiban ezért kell meghalnia azon embernek, kinek lelke átvarázsoltatott a lilomba, melynek letörése által boszút áll a varázsló.

Egyébnek mint a lélekköltözés egy módjának nem fogjuk tekintetni e hitet; alig is tarthatjuk másnak alapeszméjét, melyet a költészet oly különbözőleg, és oly szépen fejlesztett. De ha e hit már oly mély gyökeret vert, a képzelemre nézve közel állott annak tágitása s kiterjesztése arra, hogy a lélek és test elválasztása, azaz: a léleknek a testből való kiköltözése nem volt épen szükséges, hogy virágba menjen át, hanem hogy a testtel együtt növényynyé válják.

Hellen hitregékben többször fordulnak elő ily átváltoztatások: *Daphne babérrá*, *Syrinx náddá*, *Phaëton* nővérei *nyárfákká*, *Philemon* és *Baucis* pedig szintén *előfákká* válnak. A német mondának hasonlólag van arról tudomása, hogy a *katáng* egy nő volt, ki szeretőjét várta az út mellett (német neveze: *Wegewarte*), és ott változtatott át. (Grimm, Mythologie, 787. 1.) Rokon ér-

telmü a leány nyilatkozata a német népdalban (Meinert, Volkslied, 5. l.); ez ugyanis hét év óta várja megölt szeretőjét, és midőn felszólítják, ne könyezne már és menjen férhez máshoz, azt mondja: »Sem hogy a sirással felhagyjak, inkább kimegyek keresztúton állni, ott *régi virággá* válni.«

Az átváltozás egy sajátos következményét tünteti fel számos népdal és mese. E helytt csak a velünk rokon eszt néptől kölcsönzünk a külföldiek képviselőjeül egy példát. Ángyai meggyilkolták a menyecskét; sirjából *nyirfa* kél, melynek fájából később *hárfa*t készítenek, és ennek hangja oly keservesen sir, a menyecske fivérének pengetése közben, mint a férjhez menő leányok. (Neus, Esthnische Volkslieder 56. l.) — Más, kivált germán balladák szerint a halottnak fájából készült hangszer a gyilkos kivoltát deríti ki. Ugyane vonás két magyar népmesében is előfordul. Az egyik »A jávorfa« című. (Közli Fischer Ignác: M. Nyelvőr, 1875. 36. l.) Irigy testvérei megölik a leánykát és elássák testét. Aztán a hol elásták, ott kihajtott egy szép jávorfa. Arra ment egy koldus, levágta, csinált belőle egy muzsikát. Aztán mikor megpróbálta, így szólt:

Én is voltam király lánya,
De most vagyok jávorfából
Kis hegedűcske.

Megy a koldus a királyhoz, és midőn öregebb leánya veszi kezébe a »hegedűcskét«, így szól:

Fujjad, fujjad, én gyilkosom!
 Én is voltam király lánya,
 De most vagyok jávorfából
 Kis hegedűcske.

Ijedtében elejtette a leány a hegedűt, ez összetört, és belőle kiugrott a meggyilkolva volt király kisasszony. — Leginkább a befejezésre nézve tér el ettől a másik népmese Ipolyi Arnold kézirati gyűjteményében (603. szám). Itt egy kanász a jágerfából furulyát készít, a mely így szól:

Fujjad, fujjad, kis kanász!
 Én is voltam király lánya,
 De most vagyok jágerfa,
 Jágerfából furulya.

Miután a gyilkosság kitudatik, a furulyát a kuthoz vitték, melyben egy nagy béka volt, és ez »megint épen olyan leányt csinált belőle mint a milyen volt a másik,« azaz: átváltoztatta régi alakjába.

Mielőtt vizsgálódásunkat befejeznők, még azon kérdés merül fel, hogy a lélekköltözésben való hit az említett népeknél csak növényekre nézve áll-e, avagy pedig más alakban is előfordul? Erre nézve megjegyezhetjük, hogy azon hittet oly változatban is találkozzunk, mely szerint az emberek lelkei átszállnak állatokba is, nevezetesen madarakba. Például a leány, ki lidérczre tett szert, de tőle szabadulni nem tudván, ez őt megöli s testét a pokolba viszi; »de csak a testét, de csak a bőrét vihette magával, mert a lelke már ugy is az ördögké volt, mert az már ugy is a gyehenna lángjai közt égett elégheetlenül; fekete galamb képében, mint a ki-

lőtt nyíl, elszállt oda, honnan csak ezer esztendő múlva mint *fehér galamb* kerülhet ki, s ekkor az igazak házában leszen az ő lakása, hol aztán nagy tisztességben él. (Merényi, Eredeti népmesék, II. 141. l.)

Ezzel rokon, de szorosabban tárgyunkra vonatkozó még néhány példát akarunk felhozni.

Hogy a holtak lelkei *növények képében* mintegy kiemelkednek a sírból és azután *madarakká* válnak, azt többek közül a magyar »Ördög-szerető« (Arany, Eredeti Népmesék, 153. l.) is bizonyítja. A leány észre veszi, hogy szeretője maga az ördög, és e miatt be nem ereszti szobájába; erre az ördög kimondja, hogy meg kell halnia. Meg is hal, el is temetik. Harmad napra aztán a sírjáu egy szép virágszál nőtt. E gyönyörű virágot magával viszi egy királyfi, s oda haza észre veszi, hogy éjjélkor a virágból kirepül egy szép fehér galamb, a mely a morzsákat szemelgeti. A királyfi érintésére ismét leánynnyá változik. Némileg hasonlitanak ehhez az »Aschenbuttel« és »Machantel-Boom« című német népmesék Grimm első kötetében.

Ugyanezt bizonyítják még más balladák. Így a breton »Nanu és a tündér.« (Keller und Seckendorf, Volkslieder aus der Bretagne, 5. l., Hartmann und Pfau, Bretonische Volkslieder, 230. l.) Nanu vadászatra megy, és egy forrásnál tündérre akad, a ki nejévé akar lenni; Nanu ellenszegülésére megátkozza őt és hamar meg is hal; midőn neje, újdön szült gyermekével először templomba megy és sírját látja, meghal. Azon éjjel, hogy férjéhez temették, csoda történt: sírjokon *két hársfa*

emelkedett, és ágaikon *két galamb* szerelmeskedett; reggelig ott énekeltek, aztán az égbe repültek.

Igy a portugál »Gróf Nillo.« Wolf, Proben portugiesischer und catalonischer Volksromanzen 5. sz., Geibel und Schack, Romanzero.) A király leány szereti Nillót, ki a király tilalma daczára visszatér, és e miatt kivégeztetik, daczára a leány vallomásának, ki bujában szintén meghal. A leányt az oltár előtt, Nillót a templom ajtajánál temetik el; ennek sirjából *cziprusfa*, amazéból *naranesfa* növekszik, és sudaraik csókolóznak. A király azonnal kivágatja a két fát: az egyikből nemes vér, a másikkól királyi vér foly; a vérből *két gerlicze* keletkezik; ezek a király ebédlő táblájára repülnek: »Átkozott legyen ennyi szerelem, ennyi hűség, hogy sem az életben, sem a halálban el nem tudtam őket választani.« — »Don Luis« cz. catalon románczban a házasok sirjából kiszáll *egy galambpár*.

Némileg tárgyunkra vonatkozik még a ritka szépségű román népmese »az arany gyermekekről.« (Schott, Walachische Märchen, 121. l.) Lakadalma napján reggel, háza előtt áll az ifju s gondolkodik, hogy arája nem szép, de gazdag; egy arra menő leány azt mondja magában: ha ez az ifju elvenne, arany gyermekeket szülnék neki; meghallja ezt az ifju; azonnal elveszi, előbbi menyasszonyát pedig szolgálónak fogadja fel. Egy év múlva gyermekágyat fekszik a nő s két arany fiút szül; a szolgáló pedig most boszulja meg magát: megöli a kisdedeket és az udvaron elássa, a nő mellé pedig két kölyök kutyát tesz, azután elmegy az urhoz és sajnálkozik annak sorsán, hogy ily boszorkányt vett

nőül; az ember elkergeti nejét és szolgálóját teszi nejévé. Nem sokára az udvarban *két almafa* nőtt, arany volt az ága, arany a gyümölese: a megölt gyermekek szívéből növekedtek és esoda gyorsan erősbűntek; a gonosz asszonyt e fák megfélemlítették, és kivágatja, férjének akarata ellen; ez a fából ágyakat készített, de ezek is elárulván kilétöket, elégettetnek. Egy juh azonban, mely az arany almák közül egyet megevett, nem sokára megellett és *két arany bérányt* szül; az asszony ezeket is megöleti s beleiket a szolgálóval kitisztítatja a pataknál, hogy férjének azokból ételt készítsen; a leány vigyázatlan és a patakba ejt egy belet, a mely tova úszva, mindinkább megdagad, végre szétreped, és belőle kilép *két arany gyermek*. Ezek esoda módon azonnal nagygyá nőttek, felkeresték anyjokat, és koldus ruhában mennek apjok házához, hol történetöket elmondják és végre megismertetik magokat. Apjok elkergeti a gonosz nőt, és ismét karjaiba zárja igaz nejét és arany fiait anyját.

Nagy jelentőségüvé válik e mese azon körülménynél fogva, hogy egy Kr. e. XIII. századbéli egyiptomi mesének felel meg, melyet Papyrus után közölt Rougé (Revue archéol., 1852. IX. 385. l.) és utána Mannhardt. (Zeitschrift für die Mythologie und Sittenkunde, IV. 232. l.) Ebben Satu szíve először ákácvirágba rejlik; midőn a fát hűtelen neje parancsára kivágják, meghal Satu, de ismét feléled és Apissá lesz; midőn neje ezt is megöleti, két persea-fává válik; a nő ezeket is kivágatván, ez alkalommal szájába repül egy szálka, melytől fiút szül, ki ismét csak Satu, s később király lesz.

Az ilyféle átváltozások a magyar népmesékben sem ritkák; az előbbi meséhez azonban leginkább hasonlítanak: a »Három pomarancs« (Erdélyi, Népd. és mondák II. 345. l.), »A szárdiniai király fia« (Merényi, Eredeti népmesék, I. 41. l.), »A tündérkisasszony és a czigányleány« (Arany L., Eredeti népmesék, 128. l.), »A nádszál kisasszony« (Merényi, Eredeti népmesék, II. 35. l.), »Vas Laczi« (Mailáth, Magyar regék, stb. 187. l.), a melyekben az üldözöttek hasonló átváltozásokon mennek keresztül mint ama román két arany fiu.

Érdekesek egy magyar monda »Ardónak urnéja« (Mailáth, Magyar regék stb., 139. l.) ide vágó részei. Gána varázsnő egy ifjuval esett szerelembe s midőn az elhagyja: »a várbeli toronyőr éjfélkor tűzben pillantá meg az ardói erdőhalmot s a rettegett varázsházat, s Gánát többé senki nem látta. De a *hárs* (melyet szerelemvallo-másuk napján ültetett) sértetlenül marada, nem egy éjjeli vándor szivszakgató *jajgatást halla lombjai közt*, s egy derengő alakot a fa árnyékában.«

Ezzel rokon felfogással találkozunk »A nádszál kisasszony«-ban is. (Merényi, eredeti népmesék, II. 35. l.) Itt a királyfi a boszorkány őrzötte három nádszált keresi fel, és megtalálva, mind a hármát egy kardcsapással levágja. A három nádszál tövéből pedig *fekete vér* bugyborékol fel, keserves jajszó hallatszott, mintha valakinek szívébe döfték volna a meztelen kardot. Oda is döfték a vén banya szívébe: mert az a fekete vér a vén banya vére, az a keserves jajszó a vén banya halálos sohajtása volt, ki csak addig élt, míg az a lábán állott. A királyfi utnak indul nádszálaival, melyekbe egy-egy

tündér leány van elrejtve; a kíváncsiságtól gyötörtetve, felhasítja az első s második nádszálat, de mivel a kihulló tündér leányoknak egy csepp vizet sem adhat, meghalnak azok, és ő megsiratja, eltemeti. Fejfául a felhasított nádszálat tűzte le, ebből pedig egy fekete *rózsaszál* nőtt ki, mely gyászszal, feketével virágzott. A még fel nem hasított nádszálból, melyben maga a világszép kisasszony volt elrejtve, keserves *sírás-rivás*, keserves jajszó hallatszott.

Vérző, beszélő és siró fákról számos külföldi példát hoznak fel: Mannhardt (Baumcultus, 10. 34. 35. 40. 41. 42. 603. l.), Köhler (Weimar. Jahrbuch, I. 479. l.), Rhode (Griech. Roman., 158. l.) stb. — A halál után madár kévében elröppenő lelkekkel foglalkozó hagyományokból pedig több példát találhatni Grimmnél, Deutsche Mythologie, 788. l., Rochholz, Sagen, I. 245. 293. II. 44. l. és Gervasius von Tilbury ed. Liebrecht. 115. l. Részletekben hasonlít még egy kisázsiai görög mese »a czederczitromról« (Hahn, Griechische Märchen, I. 272. l. 49. sz.) és egy erdélyi népmese. (Mannhardt, Zeitschrift f. Mythologie, IV, 261. l.)

Igen érdekes a német gyermekmese »Peterchen«-ről. (Mannhardt, Germanische Mythen, 403. l.) Petike meghal, sirján *liliom* alakjában jelenik meg lelke, a mely midőn a liliomot letöri, az üdvözültek mennyei hazája felé folytatja útját (valószínűleg galamb képében); annak ajtaja föltárul előtte; a felhőket, melyek az eget elfödtek, a bejárást akadályozták, Holda vagy Mária félretolja, s az angyalok országába utasítja.

Ezen »angyalok országa« az a távol, boldog, mese-

szerü ország, mely a magyar gyermekdalok »Lengyelországnak« felel meg. Németben eredetileg »Engelland« volt a neve, a miből később »England« lett; vajon nem lehetett-e a mi Lengyelországunk is eredetileg »Angyalország?« E hely az »Aranyhaju kertészbojtár« czimű népmesénkben egy gyönyörű szép kert, arany kerítéssel: »a Hajnalkert az igazak lakhelye, tündérkirályfiak és tündér kisasszonyok mulató helye.« (Merényi, Eredeti népmesék, II. 76. l.)

Figyelemre méltó s itt felemlitendő még a *csuvasok* szokása, mely szerint abban a perczben, melyben a haladkló megszűnt élni, egy csirkének levágják a fejét, hogy annak a lelke (valószínűleg csirke képében) elrepülhessen és vissza ne jöjjon. (Castrén, Finnische Mythologie, 120. l.)

Ha összefoglaljuk azon jelenségeket, melyeket felhozott példáinkban észleltünk, nagyjából következő eredményhez jutunk:

Az őś ember a természet iránt vallásos rokonszenvvel viseltetett, melynél fogva az állatot, növényt stb. érző egyéneknek tekintette, és az által magához oly hasonlóná tette, hogy a közte s köztök levő korlátok áthágását könnyűnek tartotta, sőt a korlátokat voltaképp észre sem vette. (L. erről bővebben: Schmidt, Calderon's Behandlung antiker Mythen: Rheinisches Muzeum, X. 341. l. Bastian: Zeitschrift für Völkerpsychologie, V. 153. l. és Hense, Personificationen in griech. Dichtungen. Halle 1868.) Innen magyarázható a népmesékben oly gyakori átváltozása az embereknek állattá, növénynyé, s viszont. E világnézetből származott azon hit, hogy az emberi

lélek ideiglenes lakója lehet növénynek vagy állati testnek. A halottnak szívéből vagy szájából növény fakad, mely a siron felemelkedve, hordozója volt a léleknek, mely működését viszonyítva folytatta s elméjét, sőt szóló tehetségét megtartotta. Ha szentségtelen kéz a lélek ez új testét sértette, megbénította: a sebhelyből vér fakadt, a melyből madarak lettek; és ily alakban repült a lélek ég felé, hol őt kegyes istennő fogadta s a mennyei csarnokba bebocsátotta.

Azon növények közt, melyekben az emberi testből elválása után a lélek átmegy, vagy a melyeket eszközül használ arra, hogy az elválás után valami módon szemlélhető jelét adja: némely népeknél a virágok helyébe fák és bokrok lépnek, de nagyobbára és általában úgy találjuk, hogy a halhatatlanság jelképe, a növényország-ból, a virág, és nevezetesen a liliom. És az eszmét alig is lehetett volna kedvesebben és gyöngédebben jelezni mint azon virág alakjában, mely magas és nyulánk szára, szép hajlásu kelyhe s tiszta hófehér színe által az összes európai növények közül kiválik. A liliom, régtől fogva jelképe az ártatlanságnak, különösen alkalmas volt arra, hogy a földi élet indulataitól és bűneitől ment lelket magába felvegye s annak látható testét képezze. Az állatok közt a madaraknak és kivált a galambnak — mint szintén az ártatlanság jelképe — jutott e szerep.

A hű szerelem győzedelmes hatalma, és diadala a halálban, mely legtöbb példányban mesterileg van ecsetelve, valamint ama nemes szellem is, mely e dalokat nagyobbára átlengi, a legjobb oldalról tünteti fel a nép-

költészet szépségeit és mélységeit. »A nép — mond Schuré — álmaiban amaz eszményeket vázolja, melyeket a nagy költők bővebben kifejtének és tárgyalnak.« A nép nem szokott, de talán nem is tud elvont fogalmakat pusztán szóval kifejezni; e helyett annak lényegét képletileg tünteti föl. Lehetne-e azt az eszmét, hogy a szerelem a halállal meg nem szűnik, lehetne-e a lélek halhatatlanságát szebben kifejezni mint ezt a fölhozott példák jelképezik az által, hogy a szeretők sirján virágok növekednek, ölelkeznek?! Jelképei azok a nép philosophiájának, hogy a lélek túléli a halált, és a lélekben tovább él a szerelem, hogy a szerelem a legnagyobb hatalom a világon.

Midőn a múlt század vége felé gyűjteni s közölni kezdtek népdalainkat, egyesek ugyan felismerték azok szépségeit, de általában lenézett és mostoha gyermekei maradtak az irodalomnak mindaddig, míg a Kisfaludy-Társaság — a negyvenes évek elején — a népköltészet ügyét fel nem karolta s neki irodalmi érvényt nem szerzett. Azóta mind inkább el kezdték ismerni a népköltészet irodalmi jelentőségét. Van azonban elég művelt magyar ember, ki a népköltészet értéke és szépsége iránt érzékkel nem bírván, azt ma is paraszt költészetnek tekinti. A népdalt ugyanis eleinte parasztdalnak, később pórdalnak nevezték el. De arról palóczi Horváth Ádámnak — az első buzgó gyűjtőnek — bizonyára fogalma sem volt, hogy azok a parasztdalok mily fontos adatokul szolgálhatnak a tudománynak, nemzetünk szellemi történetének.

Egy példán igyekeztünk kimutatni, hogy népdalaink segítségével és külföldi rokonaik összehasonlítása

által mily messze perspectivák nyílnak előttünk oly korba, midőn a magyar nép szellemi élete még sejtésnél nem volt egyéb, és midőn a lélek halhatatlansága sejtelmét oly képletekbe burkolta, minőket a képzelem teremő ereje az emberiség gyermekei elméjéhez alkalmazott. Száz meg száz más példákön kimutathatja a tudomány, hogy a népköltészetben, mesékben és mondákban még legérthetőbben származtak ránk nyomai annak, hogy népünk szelleme gyermek és ifju éveiben hogyan társalgott önmagával és a természettel.
